

Що спричинило і якими є наслідки російсько-українських газових воєн?

У

рамках реалізації довготривалої неоімперської політики Російської Федерації щодо України поряд із квазімілітарними, дипломатичними, інформаційними засобами гібридної війни важлива роль відводиться енергетичному шантажу. Використання Кремлем енергоресурсів як енергетичної зброї в досягненні політичних і стратегічних цілей спостерігається фактично з часу відновлення державної незалежності України в 1991 р. Із розпадом Радянського Союзу і встановлення кордонів Україна успадкувала потужну інфраструктуру з транспортування блакитного палива магістральними газопроводами, що дозволяла здійснювати транзит російського газу через українську землю до країн Європи. Посилення взаємозв'язку України як країни-транзитера та Росії в газовій сфері було продиктоване також залежністю енергозатратної української промисловості від російського блакитного палива.

Маскуючись під комерційні суперечки між українською нафтогазовою компанією («Нафтогаз» України) і російською газовидобувною корпорацією «Газпром», Кремль у прихований спосіб став використовувати газовий чинник для політичного впливу на Україну. Перший російсько-український газовий конфлікт стався взимку 1993 р. Глава «Газпрому» Рем Вяхірев пообіцяв припинити постачання газу в Україну – через заборгованість у сумі 500 млн дол. США. У відповідь Україна пригрозила перекрити магістральні газопроводи. Проблему вдавалося владнати шляхом переговорів. Відтоді оплата за енергоносії стала однією з ключових проблем російсько-українських відносин.

Старт «газових воєн» збігся в часі з переговорами між Російською Федерацією та Україною щодо ядерного роззброєння, які тривали упродовж січня-березня 1993 року. Україна, не маючи змоги розрахуватись за російський газ, підписала Масандрівські угоди (червень 1993 р.), згідно з якими Росія погодилася розтермінувати борг в обмін на утилізацію ядерної зброї. Окрім того, Україна погодилася обміняти частину своїх кораблів Чорноморського флоту, які базувалися в Криму, на списання 800 млн доларів першого газового боргу перед Росією.

«Газову карту» як суттєвий козир у дипломатичній грі використав Кремль у ході підписання в 1997 р. Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією, згідно з яким Київ гарантував перебування в Криму російської військово-морської бази до 2017 р., орендна плата якої прив'язувалася до погашення заборгованості за блакитне паливо.

Для ефективного використання природного газу як інструмента зовнішньої політики для Росії вкрай важливим є отримання контролю над шляхами транспортування енергоресурсів до споживачів на теренах Євросоюзу. У розпал першого російсько-українського газового конфлікту взимку 1993 р. російський газовий монополіст «Газпром» запропонував Україні здати йому в оренду низку об'єктів з транспортування газу, але отримав відмову.

З середини 1990-х років Кремль посилює прагнення підпорядкувати собі газотранспортну систему України. Міжнародні транспортно-енергетичні артерії довжиною у 37 тис. км (газопроводи «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород») та газосховища потужністю майже 40 мільярдів кубометрів стають своєрідним геополітичним «фронтом» у газових війнах. В умовах небувалої за масштабами соціально-економічної кризи середини 1990-х років, коли борг України на березень 1995 р. за газ перевищив 1 трлн рублів, «Газпром» вчергове призупинив постачання блакитного палива українським споживачам. Російська Федерація стала вимагати погашення боргу за рахунок передачі «Газпрому» частини майнових прав в українських газопроводах. У ході переговорів вимоги про перехід української «труби» під російський контроль урядом України були відхилені. Згодом у травні 1996 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про трубопровідний транспорт», який забороняв приватизацію державних підприємств, дочірніх підприємств «Нафтогазу України», що здійснюють діяльність із транспортування газу магістральними трубопроводами.

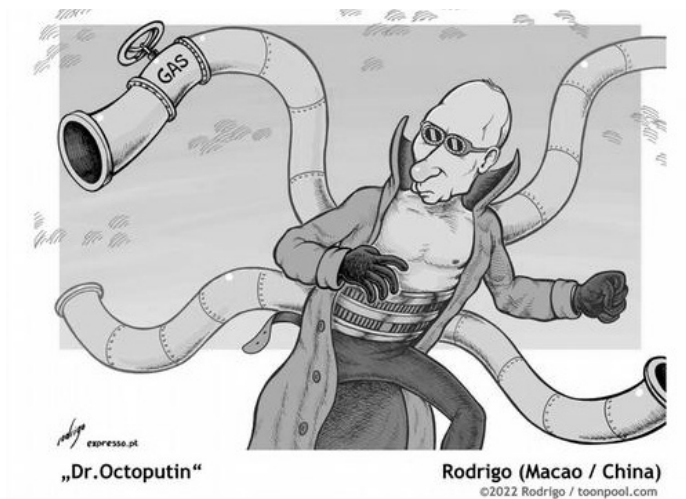
Яскравими виявами продовження Росією використання власного паливно-енергетичного комплексу як потужного фінансового інструменту для геополітичного впливу та провокування політичних конфліктів, соціальних вибухів в Україні стали «газові війни» 2006 р. (наприкінці 2005 р. Україні був висунутий ультиматум, який полягав у збільшенні ціни на газ від 50 до 230 доларів США за тисячу кубометрів) й 2009 р. причиною «вуглеводного конфлікту» стала компанія з перепродажу природного газу на теренах України, а також Східної і Центральної Європи «РосУкрЕнерго». Українська сторона вирішила в односторонньому порядку відмовитися від послуг посередника. Натомість «Газпром» виставив «Нафтогазу України» борг у розмірі 2,4 млрд доларів за вже спожитий газ. 1 січня 2009 р. була припинена подача газу для України, а з 7 січня – зупинка транзиту блакитного газу для європейських споживачів (до 20 січня – дня підписання угоди) та спроби змусити Україну передати свою газотранспортну систему в управління «Газпрому» в 2003, 2011 й 2013 роках.

Задля підпорядкування газового ринку України Кремль використовував широкий арсенал економічних засобів і ресурсів (російський банківський капітал, трейдери енергоносіїв, інвестиції в газову промисловість України, корумпування осіб органів державної влади, менеджерів компаній, політиків).

Помітним прикладом узгодження цілей енергетичної та економічної політик з цілями політики у сфері воєнної та національної безпеки є ухвалення Росією так званого Харківського пакту (угода між Україною і Російською Федерацією, підписана 21 квітня 2010 р. в Харкові президентом України В. Януковичем та президентом Російської Федерації Д. Медведевим, згідно з якою термін перебування російського Чорноморського флоту у Севастополі подовжено з 2017 до 2042 р. в обмін на здешевлення для України російського газу шляхом застосування знижки у вигляді анулювання митних зборів).

Прагнучи обмежити участь української держави в геополітичній та економічній системі розподілу нафтогазових потоків у Європі, Росія створила три газопроводи, що проходять в обхід території України («Північний потік» (2011), «Турецький потік» (2020) і «Північний потік – 2» (2021)).

Порушення стабільності функціонування енергетичного сектора України стало одним із інструментів російської збройної агресії проти України, що роз-

URL: <https://www.dw.com/uk/viina-v-ukraini-ochyma-karyaturystiv-g-61930612/g-61930612>

почалася в лютому 2014 р. (йдеться про захоплення транспортно-енергетичних гілок Криму, нафтогазових потужностей Чорноморнафтогазу, українського шельфу Чорного моря, встановлення контролю над родовищем газоносних сланців, розташованого в Донецькій та Харківській областях («Юзівська площа»)).

Відповіддю на нові виклики, що постають перед Україною в умовах відвертого використання Росією енергетики як засобу геополітичної боротьби, мають бути реформи в паливно-енергетичному секторі, закладення законодавчого підґрунтя для функціонування енергетичного ринку за європейськими вимогами, збільшення видобутку власного газу, розробка інвестиційних проєктів для модернізації газотранспортної системи, а також використання відновлювальних джерел енергії, активна участь у так званій «Ініціативі трьох морів» (будівництво газового інтерконектора Германовичі (Польща) – Більче-Волиця (Україна), який є частиною запланованого газопроводу Baltic Pipe).

Олег БАЖАН